

SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI

MITEN TARKASTEELLA
TULKINTOJEN JA TODELLISUUDEN
SOSIAALISTA RAKENTUMISTA

TOIM.
MIIRA NISKA,
SATU VENÄLÄINEN,
ANTERO OLAKIVI &
JOSE A. CAÑADA

VASTAPAINO
TAMPERE 2024

DOI: 10.58181/VP9789523970458

Tämän teoksen Open Access -editio on lisensoitu CC BY-NC-ND 4.0 -käyttöluvalla. Voit jakaa avoimen kirjan, mutta sinun on mainittava lähde asianmukaisesti.

Et voi käyttää aineistoa kaupallisiin tarkoituksiin, eikä tehdä siihen muutoksia.

Tarkastele käyttö lupaa osoitteessa:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>

Tämän kirjan avoimen julkaisemisen (Open Access) ovat rahoittaneet:

- Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta ja
- Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta.

Maksullinen painettu kirja ja sähkökirja (ePub) ovat myös saatavilla.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

© Vastapaino, tekijät

ISBN 978-952-397-045-8 (painettu kirja)

ISBN 978-952-397-132-5 (Open Access pdf-kirja)

DOI: 10.58181/VP9789523970458

Kustannusosakeyhtiö Vastapaino

Yliopistonkatu 60 A

33100 Tampere

www.vastapaino.fi

Sisällys

Esipuhe 7

OSA 1: JOHDANTO

1. Sosiaalisen konstruktionismin juuret ja versiot **13**
Miira Niska, Satu Venäläinen, Antero Olakivi & Jose A. Cañada

OSA 2: VUOROVAIKUTUS JA MERKITYKSENANNOT

2. Sosiaalisten representaatioiden teoria sosiaalisen konstruktionismin lähestymistapana **61**
Eemeli Hakoköngäs, Jari Martikainen & Inari Sakki
3. Keskustelunalyysi ja sosiaalinen konstruktionismi **81**
Melisa Stevanovic, Sanni Tiitinen & Liisa Voutilainen
4. Mikrokonstruktionismi ja diskursiivinen psykologia **101**
Miira Niska
5. Konstruktionismi kertomusten tutkimuksessa **119**
Matti Hyvärinen & Mari Hatavara
6. Makrokonstruktionismi: representaatioiden, toiminnan ja identifikaatioiden analyysi ideologiana **141**
Jukka Törrönen & Rusten Menard

OSA 3: IDENTITEETIT JA RAJANVEDOT

7. Etnisten ja kulttuuristen ryhmäsuhteiden tutkimus: kriittisen diskursiivisen psykologian näkökulma **163**
Emma Nortio, Katarina Pettersson & Sirkku Varjonen
8. Sosiaaliteettisiä näkökulmia sukupuolen ja seksuaalisuuskien rakentumiseen **183**
Marko Salonen, Satu Venäläinen & Päivi Berg
9. Ikääntyminen, elämäntietä ja ikävaiheet: konstruktionistinen traditio ja tutkimus **203**
Pirjo Nikander & Katri Keskinen

10. Rakentumisen prosessit työorganisaatioissa:
näkökulmana minuudet ja identiteetit **221**
Antero Olakivi
11. Uskonnon sosiaalinen rakentuminen **247**
Teemu Pauha

OSA 4: TIEDE, MATERIAALISUUS JA JÄLKIKONSTRUKTIONISMI

12. Sosiaalinen konstruktionismi ja tieteen- ja
teknologiantutkimus **271**
Jose A. Cañada & Heta Tarkkala
13. Uusmaterialismi ja sosiaalinen konstruktionismi **291**
Mianna Meskus
14. Konstruktionismi ympäristötutkimuksessa **313**
Kamilla Karhunmaa

Lähteet **333**

Kirjoittajat **368**

13. Uusmaterialismi ja sosiaalinen konstruktioismi

Mianna Meskus

2000-luvun ensimmäisten vuosikymmenten aikana sosiaalisten käytäntöjen tutkimuksessa on noussut esiin uusmaterialismiksi kutsuttuja lähestymistapoja. Esille nousseet tutkimussuuntaukset edustavat kasvanutta kiinnostusta aineellisuutta kohtaan sekä teoreettisen että empiirisen sosiaali- ja ihmistieteellisen tutkimuksen alalla. Näitä yhdistävät erityisesti pyrkimykset pohtia uudelleen *ontologian* eli olemassaolon luonnetta ja *toimijuuden* eri muotoja. Lyhyesti ilmaistuna uusmaterialistinen ajattelu ottaa kriittisen tarkastelun kohteeksi länsimaisen ihmiskeskeisen filosofian. Suuntauksen parissa työskentelevät tavoittelevat kuvauksia sosiaalisista maailmoista, joissa inhimillinen toiminta ja kokemuksellisuus nähdään suhteessa ruumiillisuuteen, aineelliseen ympäristöön ja muihin todellisuuden materiaaliin ulottuvuuksiin.

Käsittelen uusmaterialismin lupauksia ja haasteita keskittymällä kahteen toisiinsa nivoutuneeseen tutkimussuuntaukseen, jonka parissa aineellisuus, ruumiillisuus ja ei-ihmiskeskeinen toimijuus on inspiroinut tutkijoita tarjoamaan käsitteitä ja metodisia työkaluja sosiaalisen konstruktioismin uudelleenajatteluun. Keskityn luvussa ”sosiaalisen” ja ”materiaalisen” välisten suhteiden pohdintaan *tieteen- ja teknologiantutkimuksessa* (engl. *science and technology studies, STS*) ja *feministisessä tieteentutkimuksessa* (engl. *feminist science*

studies). Näillä yhteiskuntatutkimuksen suuntauksilla on ollut keskeinen asema uusmaterialistisen teoretisoinnin kehittäelyssä suhteessa sosiaalisen konstruktionismin perintöön, siitä ponnistaen ja sitä myös uudistaen. Uusmaterialististen tutkimusten onkin katsottu tuovan jonkinlaisen ”käänteen” kohti aineellisuutta samaan tapaan kuin jälkistrukturalismin ja sosiaalisen konstruktionismin yleistymisen sai aikaan niin sanotun kielellisen käänteen.¹ Keskustelua kuitenkin käydään myös siitä, mikä uusmaterialismissa on ”uutta” ja mitä tämä kategoria sulkee pois esittäessään olevansa jonkinlainen katkos tai käännös aikaisempaan teoretisointiin nähden.

On syytä huomauttaa heti alkuun, että uusmaterialismi (*new materialism*) ei ole yksi, yhtenäinen ajatteluperinne tai teoriakeskustelu. Sen piiriin katsotaan kuuluvaksi melko erilaisia ajattelijoina, joista kaikki eivät itse identifioi tekevänsä uusmaterialistista tutkimusta. Kuten sosiaalista konstruktionismia, myös uusmaterialismia käytetään eräänlaisena kattokäsitteenä tai kokoavana nimenä tutkimuksille ja ajattelijoilta, jotka käsittelevät tiedon ja aineellisuuden keskinäisiä suhteita eri painotuksin. Niinpä myös eri tieteenalatuista tulevilla tutkijoilla (filosofia, sosiologia, antropologia, kasvatustiede, politiikantutkimus, kulttuurintutkimus jne.) on toisistaan eroavia käsitteellisiä välineitä, empiirisiä aineistoja ja tutkimuskohteita, joiden kautta tarkastella ihmisten vuorovaikutusta, aineellista maailmaa ja sitä koskevia merkityksenantoja. Yhteistä uusmaterialistisille lähestymistavoille on kuitenkin kiinnostus jäljittää ja osoittaa todellisuuden rakentumisen prosesseja ja tarkemmin kielen, toiminnan ja aineellisten asioiden keskinäisiä suhteita – järjestymistä, vakiintumista ja purkautumista – osana tuota rakentumista.

Pohdin seuraavaksi uusmaterialismia todellisuuden sosiaalisen rakentumisen kontekstissa yleisellä tasolla, jonka jälkeen siirryn tarkastelemaan ihmisten ja ei-ihmisten muodostamia toimijaverkostoja tieteen- ja teknologiantutkimuksessa kehiteltyjen lähestymistapojen avulla. Lisäksi valotan feministisen ajattelun antia uus-

1 Ks. myös Niska ym. tässä teoksessa.

materialistisen teorian ja empiirisen tutkimuksen suuntaamiselle. Esittelen läpi luvun esimerkkejä empiirisistä tutkimuksista, joissa uusmaterialistisia ajatuksia on sovellettu, mutta keskityn esimerkkien avaamiseen erityisesti viimeisessä käsittelyosiossa. Lopuksi vedän yhteen ja palaan kysymykseen uusmaterialismin ja sosiaalisen konstruktioismin suhteesta.

Uusmaterialismin suhde sosiaaliseen konstruktioismiin

Filosofi Ian Hacking toteaa suomennetussa teoksessaan *Mitä sosiaalinen konstruktioismi on?*, että sosiaalisen konstruktioismin perinne on kytköksissä perustaviin filosofisiin kysymyksiin todellisuuden luonteesta ja ihmisen kyvystä saada tietoa maailmasta.² 1980- ja 1990-luvuilla yhteiskunta- ja kulttuurintutkimuksen aloilla voimistunut sosiaalinen konstruktioismi kietoutui niin sanottuihin tiedesotiin, joita käytiin luonnontieteilijöiden ja yhteiskuntatieteilijöiden välillä. Niissä luonnontieteiden edustajat (erityisesti fyysikot) kiistelivät konstruktioismin kannattajien (etenkin kulttuurintutkijoiden ja sosiologien) kanssa, minkälaisen asioiden voidaan katsoa olevan sosiaalisesti rakentuneita ja mitä on ”objektiivinen” todellisuus.³ Sosiaalikonstruktioistiset tutkimukset ja lähestymistavat ovatkin alusta asti osallistuneet kiistoihin siitä, miten tieteellistä tietoa tuotetaan eli miten ”tosiasiat” syntyvät ja mitä eroa ihmis- ja luonnontieteellisen tutkimuksen välillä on.

Tähän sitkeään maailmanselitysmalleja koskevaan kiistaan on liittynyt uusmaterialismin kautta filosofisia, kulttuurintutkimuksellisia, yhteiskuntatieteellisiä ja taiteentutkimuksellisia näkökulmia, jotka pyrkivät erottautumaan niin sanotusta relativismi–realismi-kiistasta.⁴ Erityisesti uusmaterialistisesti orientoituneet tutkijat ovat pyrkineet eroon näkemyksestä, että tietoa ja tietämisen kohteena olevia asioita täytyisi tulkita joko realismiin tai relativismiin

2 Hacking 2009.

3 Laajempi kuvaus, ks. Cañada & Tarkkala tässä teoksessa.

4 Ks. Niska ym. tässä teoksessa.

tai joko epistemologisiin tai ontologisiin kysymyksiin sitoutuen.⁵ Esimerkiksi feministisen tieteentutkimuksen uranuurtaja Donna Haraway on esittänyt, että relativismi–realismi-kiista on kärjistetty ja harhaanjohtava. Harawayn mukaan olisi lähdeittävä liikkeelle tiedon ja asioiden olemassaolon perustavanlaatuisesta ja välttämättömästä *suhteisuudesta* eli relationaalisuudesta (engl. *relationality*).⁶ Tämä näkökulma argumentoi, että todellisuus rakentuu tiedon ja olioiden keskinäisten suhteiden kautta. Toisin sanoen tutkimuskohteet – niin kielelliset ilmaukset, merkitykselliset kokemukset kuin aineelliset oliot – ovat olemassa ja tarjoutuvat tutkittaviksi aina joissakin suhteissa, ei niiden ulkopuolella.

Samankaltaista näkemystä hiukan eri käsittein on kehitellyt myös feministiteoreetikko Karen Barad. Hänelle uusmaterialistinen ajattelu on keino irrottautua representationalismista eli ajatuksesta, että tieteellinen tieto representoi enemmän tai vähemmän täsmällisesti asioita, jotka ovat itsenään olemassa maailmassa. Barad toisaalta myös kritisoi konstruktionistista ajattelua liiallisesta keskittymisestä diskursiivisiin käytäntöihin aineellisten asioiden kustannuksella. Epistemologisten eli tietoa koskevien kysymysten rinnalla tulisi hänen mukaansa pohtia asioiden ontologista luonnetta, jonka hän näkee materiaalisena ja diskursiivisen yhdistämisen kysymyksenä.⁷

Uusmaterialismi siis ponnistaa sosiaalisen konstruktionismin perinnöstä. Todellisuuden luonnetta ja sen rakentumista tarkastellaan edellä mainitun relationaalisuuden näkökulmasta ja vieläpä suhteissa olevien osapuolien ”kategoriaa” laventaen. Uusmaterialistisen filosofian varhaisimpina määrittelijöinä pidetään Manuel DeLanda ja Rosi Braidottia, jotka 1990-luvulla ryhtyivät tahoillaan pohtimaan *ihmiskeskeisyydestä irrottautuvaa ja aineellisuutta korostavaa* filosofiaa uudenlaisena tapana tarkastella ja selittää maailmaa.⁸ Uutuudet ja käänteet eivät kuitenkaan ilmaannu tyhjästä, vaan mo-

5 Realismin ja relativismin eri versioista ks. Niska ym. tässä teoksessa.

6 Haraway 1997, 16, 37.

7 Barad 2007; ks. myös Niska ym. teoksessa.

8 Dolphijn & van de Tuin 2012.

nen muun uusmaterialistisen filosofian ja kulttuuriteorian tutkijan tavoin DeLanda ja Braidotti nojaavat erityisesti filosofien Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin viitoittamaan prosessiontologiseen ajatteluun. Se korostaa asioiden olemassaoloa prosessien ja suhdeverkostojen kehkeytymisen tuloksena.⁹

Oleellista uusmaterialistisen ajattelun paikantamisessa sosiaalisen konstruktionismin kentälle on, että sen ei ajatella olevan jokin korvaava filosofinen lähestymistapa. Uusmaterialistiset lähestymistavat pyrkivät suuntaamaan ja täydentämään konstruktionistista perinnettä ohjaamalla tutkimusta kohti sitä, miten sosiaalinen ja materiaallinen muotoutuvat keskenään tarkastelluissa ilmiöissä ja käytännöissä. Uusmaterialismia esittelevässä haastatteluteoksessaan filosofit Rick Dolphijn ja Iris van der Tuin toteavat, ettei suuntauksella ole tiettyä, rajattua episteemistä aluetta eikä kohdetta. Sen sijaan se on ajattelun väline, joka on laitettava töihin (*”something to be put to work”*).¹⁰ Uusmaterialistisen ajattelun operationalisoiminen empiirisissä tapaustutkimuksissa on kuitenkin herättänyt kritiikkiä. Keskeisiä operationalisoinnin kysymyksiä on, miten aineellisia asioita ja prosesseja voi yhteiskuntatieteissä jäljittää olemassa olevin tutkimusmetodein ja millaisia toimijuuksia tarkastelun kohteeksi valikoituu.

Filosofi ja antropologi Bruno Latour osallistui tutkimuksillaan laajasti sosiaalista konstruktionismia käsitteleviin keskusteluihin. Hän on kehottanut uudistamaan länsimaista yhteiskuntatieteellistä teoriaa ja tutkimusta erityisesti siten, että ihmisten ja aineellisten asioiden suhdeverkostot otetaan paremmin huomioon.¹¹ Latourille konstruktion idea on ollut keino tuoda saman käsitteen alle sekä todellisuus että sen rakentuminen. Hän puolustaa mahdollisuuksia kehittää hedelmällisellä tavalla konstruktionismin vahvuuksia edelleen, varsinkin suuntaamalla huomio prosesseihin ja erilaisiin aineksiin ja toimijoihin, joita asioiden rakentumiseen tarvitaan.¹²

9 Deleuze & Guattari 2004.

10 Dolphijn & van der Tuin 2012, 103.

11 Latour 1999a.

12 Latour 2003; 2005.

Latourin ajattelu juontaa juurensa etnografisiin ja etnometodologiisiin tutkimuksiin, joita hän ja muut tieteen- ja teknologiantutkimuksen pioneerit tekivät 1980- ja 1990-luvuilla.¹³ Näissä luonnontieteellisissä tutkimuslaboratorioissa suoritetuissa tutkimuksissa tarkasteltiin tieteellisen tiedon tuottamista ja uusien faktojen ja olioiden rakentumista.¹⁴ Näihin klassisiin laboratorioetnografioihin nojautuen olen soveltanut uusmaterialistista teoriaa etnografisessa tutkimuksessani uusien bioteknologioiden kehittämistä. Olen tarkastellut, miten kantasolulaboratoriossa tuotettiin uusia tieteellisiä tosiasioita sydänsairauksista ja diabeteksestä, kahdesta kansanterveydellisesti merkittävästä tautityypistä.¹⁵ Haastatellessani tutkijoita ja havainnoidessani heidän arkisia toimiaan suhteessa potilaiden solulinjoihin, tutkimuslaitteisiin ja laboratoriotyön vaatimiin ruumiillisiin taitoihin havaitsin, että sosiaalisessa toiminnassa korostuu aineellisen maailman vaikutus, joka ympäröi ja muokkaa järkeilyä ja kognitiota. En siis jäljittänyt sitä, miten tutkijat ”löytävät” tosiasioita luonnosta, mutta en myöskään sitä, miten luontoa representoidaan tai merkityksellistetään tutkimusraporteissa. Sen sijaan pyrin luomaan näkökulman tutkimaani toimintaan välimaastosta käsin keskittyen siihen, miten merkitykset, käytännöt ja materiaalisuudet muotoutuvat jatkuvassa suhteessa toisiinsa. Uuden bioteknologian vakiinnuttaminen laboratorioissa ja ympäröivissä yhteiskunnissa (joissa näistä käydään eettisiä ja poliittisia kiistoja) vaatii niin ihmisten luomien merkitysten ja käytäntöjen kuin ei-inhimillisten toimijoiden linjaamista keskenään ja niiden asettumista toimivaksi kokonaisuudeksi.

Uusmaterialistisissa lähestymistavoissa on usein kyse pyrkimyksestä ylittää ontologiset jaottelut mieleen ja materiaan tai luontoon ja kulttuuriin. Niissä pyritään tuomaan sosiaalisten käytäntöjen aineelliset elementit aiempaa vahvemmin ajattelun ja empiirisen havainnoinnin etualalle. Tämä ei tarkoita biologisten tai fysikaalisten

13 Cañada & Tarkkala tässä teoksessa.

14 Esim. Fujimura 1996; Latour & Woolgar 1986.

15 Meskus 2018.

selitysten hakemista sosiaalisille ilmiöille. Sen sijaan pyrkimyksenä on *aineellisuuden aktiivisen osallisuuden* tarkempi ja herkempi huomioiminen inhimillisessä toiminnassa ja kokemuksessa sekä näitä koskevissa käsitteellistyksissä. Esimerkiksi edellä mainitulle Baradille toimijuus on ihmisen toimintaa laajempi käsite, jossa on kyse yhteismuotoutumisesta (engl. *intra-action*) pikemminkin kuin ihmisyksilön tai jonkin muun erillisen entiteetin toimijuudesta. Toimijuus on toimintaa, esittämistä tai toteuttamista (engl. *enactment*), ”ei jotain, mitä jollakulla tai jollain on”.¹⁶ Mitä tämä sitten käytännössä tarkoittaa?

Ihmisten ja ei-ihmisten verkostot

Vuonna 1995 *The Sociological Review* -lehdessä julkaistussa artikkelissa *Notes on materiality and sociality* sosiologi John Law ja filosofi Annemarie Mol kirjoittivat, että ”sosiaalinen” ei pysyisi koossa kovin kauan, jos se koostuisi vain ihmisten välisistä suhteista tai vuorovaikutuksesta.¹⁷ Viitaten nousussa olleeseen tieteen- ja teknologiantutkimuksen alaan Law ja Mol esittivät, että ihmisiä ja aineellisia asioita on tutkittava suhteessa toisiinsa.¹⁸ Vaikka tästä artikkelista ja edellä mainituista aihepiirin avainteksteistä on kulunut jo pari vuosikymmentä, on yhteiskuntatutkimuksen katseen siirtyminen aineellisuuden ihmisten vuorovaikutusta ja elämäntähtäjä muokkaavana asiana edelleen haastava ja kiistanalainen teoreettis-metodologinen lähestymissuunta.¹⁹

Aineellisten objektien ja prosessien teoretisoiminen ja empiirinen tarkastelu osana inhimillistä toimintaa on aiheuttanut kritiikkiä esimerkiksi biologisen reduktionismin vaaroista, poliittisesti tärkeämpien ilmiöiden ja valtasuhteiden ohittamisesta ja tutkimuksen muuttumisesta itseään toistavaksi vakuutteluksi siitä, että ”materiaalisuus on tärkeää”. Materiaalisuuden sisällyttäminen sosiaali-

16 Barad 2007, 235; ks. myös Irni ym. 2014.

17 Ks. myös Callon 1986; Latour 1999b.

18 Law & Mol 1995.

19 Ks. esim. Fox & Alldred 2016; Pyyhtinen 2016.

konstruktionistisen yhteiskuntatutkimuksen tutkimuskohteeksi herättää siis kysymyksiä siitä, mitä yhteiskunnallisia asioita tutkitaan, miten ja miksi. On myös huomattava, että vaikka materiaalisuus on noussut trendikkääksi aiheeksi yhteiskuntatieteissä, käsitettä käytetään usein ilman selkeää määrittelyä.²⁰

Uusmaterialistisessa konstruktionismissa kiinnostus ihmisen ja aineellisen ympäristön välisiin suhteisiin kertoo siitä, että tutkijat yrittävät ottaa analyyseissaan huomioon ihmistoimijoiden ohella myös muita toimijoita. Teoreettisista ja metodologisista intresseistä ja tutkimuskohteiden luonteesta riippuen eri teoreetikot ovat ehdottaneet erilaisia ilmauksia näille toimijoille. Niitä on kutsuttu esimerkiksi ei-ihmisiksi (engl. *nonhumans*²¹), enemmän-kuin-ihmisiksi (engl. *more-than-humans*²²), olennoiksi (engl. *critters*²³), värähteleväksi aineeksi (engl. *vibrant matter*²⁴) ja eloisiksi olioiksi (engl. *lively entities*²⁵).

Yksi aineellisuutta ja toimijuuden moninaisuutta korostava konstruktionistinen ajattelutapa on *toimijaverkostoteoria* (engl. *Actor-Network-Theory*, ANT), johon keskityn tässä osiossa.²⁶ Toimijaverkostoteoria on keskeinen lähestymistapa ei-inhimillisten toimijoiden käsitteellistämiseksi ja analysoinniksi, ja sitä on sovellettu erilaisten sosiaalisten ilmiöiden, mutta erityisesti erilaisen tietomuotojen ja teknologisten käytäntöjen ja innovaatioiden tutkimuksessa. Oleellista on, että toimijaverkostoteoria on empierialähtöinen teoretisoinnin tapa. Teoriaa ja tutkimusaineistoa luodaan yhdessä ja materiaalisuuden teoretisointia työstetään empiiristen tapaustutkimusten avulla.²⁷ Koska toimijaverkostoteoria tuottaa etualalle inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden väliset suh-

20 Lehtonen 2008; 2009.

21 Latour 2005.

22 Whatmore 2006.

23 Haraway 2016.

24 Bennett 2010.

25 van Dooren ym. 2016 (käännökset Meskus).

26 Ks. Latour 2005.

27 Law 2008.

teet, tätä lähestymistapaa on luonnehdittu myös ”relaationaaliseksi materialismiksi”.²⁸

Latour on antanut ohjenuoraksi toimijaverkoston tutkimiselle hämmästyttävän yksinkertaisen neuvon: ”on seurattava toimijoita itseään”.²⁹ Tämä tarkoittaa metodisesti, että jotakin yhteiskunnallista käytäntöä tai ilmiötä tutkittaessa ei päätetä etukäteen, mitkä tai ketkä ovat tärkeimpiä toimijoita ja miten päin valtasuhteet kulkevat. Sen sijaan tutkija jäljittää aineistostaan jälkiä ja kuvauksia inhimillisten ja ei-inhimillisten asioiden efekteistä, vaikutuksista käytäntöihin. Tämänkaltaisen relaationaalinen materialismi hyödyntää ”kuvailevaa” metodologiaa tai deskriptiivistä empirismää analysoidessaan toimijoista muodostuvia verkostoja.³⁰

Aineellisuuden huomioiminen ja toimijuuksien laajentaminen voi olla hyödyllistä monenlaisten tutkimusasetelmien ja -kysymysten kannalta, oli tutkija sitten kiinnostunut jostakin yhteiskunnallisesta ilmiöstä (vaikkapa kulutuksesta), käytännöstä (esimerkiksi terveyden- tai sosiaalihuollon tarjoama palvelu) tai instituutiosta (vaikkapa koulu). Kuten lukija saattaa arvata, toimijaverkostoteoria herättää metodisia kysymyksiä siitä, mitä toimijoita seurata ja millainen materiaalisuus tulisi huomioida. Tutkimusasetelmat ja empiirinen kenttätyö eivät nimittäin voi laajentua kaikkiin mahdollisiin suuntiin. Vaikka lähtökohtana on seurata, analysoida ja kuvailla toimijoista koostuvan verkoston muodostumista, jokaisessa tutkimuksessa joudutaan tekemään valintoja siitä, mitkä inhimilliset ja ei-inhimilliset tekijät päätyvät lopullisiin kuvauksiin.³¹ Näihin metodisiin kysymyksiin ei ole yksiselitteisiä vastauksia. Toimijaverkostoteoriaa käsittelevät tekstit eivät tarjoa mitään selkeitä työkalupakkeja empiirisen tutkimuksen tekemiseen, joskin esimerkiksi Latour ja Law ovat laatineet aiheesta metodologiaan keskittyvät teokset.³²

28 Law & Mol 1995; Sismondo 2010.

29 Latour 2005, 12.

30 Krarup & Blok 2011.

31 Lehtonen 2009.

32 Latour 2005; Law 2004.

Deskriptiivisen empirismin hengessä ANT:tä soveltavat tutkijat rakentavatkin omat kuvauksensa tarkastelun kohteena olevasta ilmiöstä ja sitä selittävästä toimijaverkostosta perustellen aineistoa ja metodia koskevat rajauksensa mahdollisimman hyvin.³³

Monien muiden tieteen- ja teknologiantutkimuksen tutkijoiden tavoin oma kiinnostukseni on keskittynyt tiedon tuottamisen tarkasteluun ja erityisesti siihen, miten biolääketieteellinen tieto yhdessä nykyisten ja nousevien bio- ja lisääntymisteknologioiden kanssa muokkaa sosiaalisia käytäntöjä ja laajemmin ottaen ihmisenä olemisen ehtoja.³⁴ Biolääketieteellinen tutkimus ja siihen liittyvät kliiniset käytännöt tarjoavat kiinnostavan koettelon kohteen tämänkaltaisen konstruktionismin metodisille ajatuksille. Tutkittaessa konstruktionistisesta näkökulmasta lääketieteellisiä teknologioita, kuten vaikkapa hedelmöityshoitoja, geenitestausta tai sydänsairauksien mallintamista, rajanveto ”sosiaalisen” ja ”biologisen” välillä hämärtyy. Yhteiskuntatieteilijä huomaa, että inhimilliset käytännöt ja kokemukset kietoutuvat perustavalla tavalla moninaisiin aineellisiin asioihin ja ovat niistä riippuvaisia. Tämä tarkoittaa analyttisen katseen kiinnittämistä tutkittavien paikallisten maailmojen aineellisuuksiin. Samoin lähestymistapa ohjaa tarkastelemaan, mitä ihmis-toimijat tekevät ei-ihmisille ja muille elollisille olennoille, mutta myös päinvastoin: mitä ei-ihmiset tekevät ihmisille, ja minkälaisia vaikutuksia ne tuottavat sosiaalisissa suhteissa?

Latourin mukaan toimijaverkostoista kiinnostuneen tutkijan on opittava tunnistamaan toistuvat selostukset (engl. *accounts*) vaikutuksia tuottavista ei-inhimillisistä toimijoista.³⁵ Tällaisia selostuksia ovat esimerkiksi haastateltavien kuvaukset aineellisista asioista, jotka säätelevät heidän elämäänsä ja työtään. Ei-inhimillisiin toimijoihin liittyy usein myös erilaisia affekteja, kuten huolen, turhautumisen ja haasteellisuuden tunteita tai iloa ja muita tuntemuksia

33 Esimerkki pro gradu -tutkielmasta, ks. Tammi 2020; esimerkki väitöskirjasta, ks. Helosvuori 2021.

34 Esim. Meskus 2014; 2015; 2023.

35 Latour 2005.

esimerkiksi avustavien teknologioiden positiivisista vaikutuksista. Jos tutkija on kiinnostunut materiaalien osallisuudesta sosiaalisissa maailmoissa, voidaan aineistonkeruuta kuten haastatteluja, havainnointia ja tekstianalyysiä tehdessä tietoisesti suunnata huomiota ei-inhimillisiin toimijoihin. Tulevaisuuden lääketiedettä ja kantasolutekniikoita koskevassa etnografisessa tutkimuksessa kyselin toistuvasti informanteiltani laboratorioissa ja niiden ulkopuolella: Millaista on työskennellä kantasolujen parissa? Millaisia kantasolut ovat tutkimuskohteina? Miten elävät solut toimivat? Millaisia tunteita ne herättävät? Keskustelumme näistä elollisista työkaluista, solulinjoista, olivat ratkaisevia uusien bioteknologioiden kehittämiseen ja käyttämiseen liittyvien eettisten ja poliittisten lupauksien ja haasteiden hahmottamisessa. Materiaalisiin asioihin keskittyminen kannusti tutkijoita puhumaan monenlaisista konstruktiivisista suhteista, joista heidän paikallinen maailmansa koostuu ja jotka aiheuttavat odotettuja ja odottamattomia vaikutuksia lääketieteellisessä tutkimuksessa ja arkisessa työssä.³⁶ Tiedontuottamisen tutkiminen tällä lähestymistavalla osoittaa, että tieteellinen tieto ei synny puhtaasti löydöksistä ”tuolla ulkona” olevan luonnon ominaisuuksista. Tietoa tuotetaan paikallisissa, aineellisista asioista riippuvaisissa käytännöissä, joissa ”luonto” on läsnä ja tarjoutuu tiedettäväksi eri tavoin.

Tämän teoksen johdantoluvussa esiteltyihin erilaisiin sosiaalisen konstruktionismin painotuksiin suhteutettuna edellä esittämässäni esimerkissä oleellista on huomata, että uusmaterialistisessa tutkimuksessa informanttien selontekojen sisällöt ja tarjoamat kuvaukset todellisuudesta nähdään osana tarkasteltavaa laajempaa ilmiötä. Selonteot kertovat tutkimuksen kohteena olevasta maailmasta, mutta myös osallistuvat sen tuottamiseen ja muovaamiseen. Osana kuvattavaa ilmiötä esiin nousee aineellisia asioita sellaisina kuin informantit niistä kertovat ja tutkija niitä etnografisessa tutkimuksessa myös itse havainnoi ja ehkä myös kokeilee. Tällainen lähestymistapa

36 Ks. Cañada & Tarkkala tässä teoksessa.

tarjoaa yhteiskuntatutkimukselle metodologisen mahdollisuuden huomioida sosiaalisuuden moninaisuus ilman, että sosiaalisen ajattelun määräytyvän tai olevan alisteinen aineellisille asioille, kuten biologisille mekanismeille tai teknologisille infrastruktuureille.

Feministinen tutkimus uusmaterialismin suuntaajana

Tieteen- ja teknologiantutkimuksen ohella uusmaterialistisen ajattelun kehittäminen ja soveltaminen on ollut keskeisessä asemassa viime aikojen feministisessä tutkimuksessa. Siinä materiaalisuuden pohdintaa on tarjottu vastapainoksi ja eräänlaiseksi korjausliikkeeksi 1900-luvun lopun diskurssianalyttisille lähestymistavoille. Uusmaterialistiset feministitutkijat myöntävät diskurssianalyttisen ajattelun tärkeyden sukupuolen, vallan, tiedon, subjektiivisuuden ja kielen välisten yhteyksien kriittisessä analyysissä ja länsimaisen ajattelun dikotomioiden purkamisessa. Samalla monet ovat esittäneet, että diskursseihin, kieleen ja merkityksenantoihin keskittyminen on jättänyt asioiden aineellisen ulottuvuuden tarkastelun liian vähälle huomiolle.³⁷ Yhdessä uusmaterialismin keskeisistä antologioista feministiset tieteen tutkijat Stacy Alaimo ja Susan Hekman argumentoivat, että feministisen tutkimuksen on kiinnitettävä enemmän huomiota esimerkiksi ruumiin materiaalisuuteen *aktiivisena voimana*. Ruumiit tuntevat kipua ja mielihyvää, ja ne voivat kärsiä sairauksista, jotka joko voidaan tai ei voida parantaa lääketieteen avulla. Alaimon ja Hekmanin mukaan ”tarvitsemme tavan puhua näistä ruumiista ja niiden asuttamasta materiaalisuudesta”.³⁸

Uusmaterialistista feminististä teoretisointia harjoitetaan niin filosofiasa, yhteiskunta- ja kulttuurintutkimuksessa, kasvatustieteissä, taiteentutkimuksessa kuin luonnontieteissä. Keskityn tässä esittelyssä *feministiseen tieteen tutkimukseen*, joka monitieteisenä alana ammentaa edellä mainituista tieteenaloista. Se on myös laajalti

37 Barad 2007; Dolphijn & van der Tuin 2012; Hird 2009a; ks. myös Niska ym. tässä teoksessa.

38 Alaimo & Hekman 2008, 4 (käännös Meskus).

vuorovaikutuksessa edellisessä luvussa käsitellyn tieteen- ja teknologiantutkimuksen kanssa. Feministisen tieteentutkimuksen parissa käydyt uusmaterialistiset keskustelut ovat pohtineet erityisesti ruumiillisuutta ja olleet kiinnostuneita vaikkapa ruumiiseen kohdistuvista lääketieteellisistä luokituksista, teknologisista interventioista ja niiden yhteisvaikutuksista. Sukupuolen rinnalla feministisessä tieteentutkimuksessa tarkastellaan muita eroja, kuten seksuaalisuutta, etnisyyttä, luokkaa, ikää sekä kyvykkyyttä ja vammaisuutta, suhteessa tieteelliseen tiedontuotantoon ja teknologioihin. Harawayn mukaan ydinaseteknologian, geenimuuntelun tai hedelmöityshoitojen kaltaisten käytäntöjen analyysi on feministiselle tutkimukselle suorastaan välttämättömyys. Ymmärtääksemme nykyistä teknotieteellistä maailmaa paremmin on kriittisen yhteiskuntatutkimuksen pyrittävä Harawayn mukaan irrottautumaan yksioikoisesta ajattelusta, että tekniikan ”ylivalta” on vääjäämättömästi negatiivista tai että se tuhoaa jonkinlaisen alkuperäisen yhteyden ihmisen ja luonnon välillä.³⁹ Osallistumalla aktiivisesti tieteen ja teknologian kehityskulkujen analysoimiseen voidaan avata sukupuoleen, seksuaalisuuteen, rotuun ja ruumiillisuuteen liittyviä tieteellisiä kiistoja ja arkipäiväisiä valta-asetelmia.⁴⁰

Luonnontieteistä ammentaville feministitutkijoille, kuten Karen Baradille, Lynda Birkelle ja Myra J. Hirdille, on tärkeää tarkastella aineellisuutta luonnontieteiden tutkimuskohteista ja teknologioista käsin.⁴¹ Tällöin aineellisuudella usein viitataan ruumiin fysiologisiin prosesseihin tai vaikkapa bakteereihin, mutta sen kautta tarkastellaan myös teknologisen muokkaamisen ja ruumiillisuuden välisiä suhteita. Oleellista on, että feministiset uusmaterialistiset lähestymistavat kiistävät käsityksen luonnosta pelkkänä elottomana kullassina yhteiskunnan ja kulttuurin taustalla.⁴² Sosiologi Myra J. Hird käyttää ilmaisua ”*engagement with science*” eli yhteyden muo-

39 Haraway 1997; 2003.

40 Irni ym. 2014.

41 Irni 2013.

42 MacLure 2013.

dostamista luonnontieteiden kanssa viitatakseen siihen, että uusmaterialistinen tutkimus pyrkii keskusteluun luonnontieteiden kanssa.⁴³ Se inspiroituu niiden tutkimustuloksista ja näkee luonnon aktiivisena ja muuntuvana toimijana ihmisten ja ei-ihmisten suhdeverkostoissa. Kulttuurintutkija Clare Colebrook on jopa esittänyt, että ”kun luonto hyväksytään dynaamiseksi, aktiiviseksi ja ennalta arvaamattoman avoimeksi, olemme siirtyneet kohti vapauttavaa anti-humanismia”.⁴⁴

Tietyt sosiaalikonstruktioonisesti orientoituneet feministiset keskustelut ovat pyrkineet osoittamaan, että biologisina tai luonnollisina pidetyt asiat, kuten sukupuoli ja sukulaisuus, ovat sosiaalisesti muovautuvia ja että inhimillistä, sosiaalista toimintaa ja kokemuksia ei voida palauttaa tai redusoida luonnonlakeihin tai selittää tyhjentävästi biologialla.⁴⁵ Feministiselle uusmaterialismille onkin tyypillistä keskittyä kysymyksiin ontologiasta ja ilmiöiden ja käytäntöjen sosiomateriaalisesta muotoutumisesta.⁴⁶ Tämä ei kuitenkaan tarkoita kielenkäytön, merkityksenannon ja diskurssien tutkimuksen hylkäämistä. Esimerkiksi feministiset tieteenutkijat Sari Irni, Mianna Meskus ja Venla Oikkonen korostavat, että keskeistä luonnontieteistä ammentavassa aineellisuuden tarkastelussa on jälkistrukturalistisen feminismin huomio merkityksenannon keskeisyydestä sukupuolen ymmärtämisessä. Biologisesta sukupuolesta puhuminen edellyttää merkityksenantoa, jossa jokin ruumiinosa tai biologinen prosessi määrittellään tietyn sukupuolen merkiksi.⁴⁷

Konstruktioonisesta ajattelusta ponnistaen monet uusmaterialistiset tutkimukset suuntaavat siten kiinnostuksensa biologiaan, luontoon ja ruumiillisuuteen olettamatta kuitenkaan, että biologiset prosessit ovat sosiaaliisiin käytäntöihin nähden määrääviä.⁴⁸ Biologia ja biologisia prosesseja ei tarvitse nähdä deterministisinä. Ma-

43 Hird 2009a.

44 Colebrook 2008, 74 (käännös Meskus).

45 Ks. Salonen ym. tässä teoksessa.

46 Dolfijn & van de Tuin 2012, 138.

47 Irni ym. 2014.

48 Birke 1986; Kirby 2008; Roy 2018.

terialis-semioottisen lähestymistavan eli aineellisen ja diskursiivisen keskinäistä vuorovaikutusta korostavan näkökulman⁴⁹ avulla voidaan osoittaa, että luonnontieteellinen tieto ei ilmaannu tyhjästä eivätkä luonnontieteelliset tosiasiat ole irrallaan sosiaalisista, poliittisista ja materiaalisista tuotantoyhteyksistään.

Tämänkaltaisen tutkimussuunnan vahvistuminen on herättänyt feministisen tutkimuksen kentällä keskustelua ja kiistelyä esimerkiksi seuraavista kysymyksistä: Mitä politiikalle tapahtuu uusmaterialistisissa analyyseissa? Miten varmistetaan, että esimerkiksi ruumiillisuuden poliittiset ulottuvuudet – ruumis työvoimana ja poliittisen ja taloudellisen hallinnan kohteena – eivät katoa verkostomaisuutta ja paikallisia rakentumisen suhteita korostavan yhteiskuntatutkimuksen tutkimuskohteista? Kuinka biologiset entiteetit ja prosessit, joita uusmaterialistiset tutkimukset usein pohtivat, voidaan nähdä yhteydessä poliittisiin ja taloudellisiin verkostoihin ja suhteisiin? Uusmaterialistinen painotus on siis herättänyt varsinkin feministisen politiikan näkökulmasta huolta valtasuhteiden ja ihmisten välisten eriarvoisuuksien kriittisen analyysin heikkenemisestä.⁵⁰ Taustalla on se, että feministinen tutkimus laajasti ottaen tarkastelee kriittisesti yhteiskunnallisia voimasuhteita ja sukupuolittunutta epätasa-arvoa. Usein näihin ilmiöihin etsitään selityksiä yhteiskunnallisista rakenteista ja eroista käsin sekä keskittymällä valtaapitävien tiedollisten ja poliittisten kategorisointien eriarvoistaaviin vaikutuksiin. Hyljeksiikö uusmaterialistinen feministinen ajattelu sitten näitä feministisen tutkimuksen ydinkysymyksiä?

Vastaukseksi on esitetty, että toimijuuden määrittäminen avoimemmin tarjoaa uudenlaisia mahdollisuuksia myös eriarvoisuutta ja sukupuolittunutta vallankäyttöä koskeville feministisille analyyseille. Feministisen uusmaterialismin keskeinen ajatus on, että feministeille tärkeiden tiedon, etiikan ja politiikan välisten suhteiden tarkastelua tulisi ”uudistaa” tai vahvistaa ottamalla mukaan myös

49 Haraway 1997, 2, 218.

50 Esim. Hird & Roberts 2011; Sullivan 2012; ks. myös Star 1991.

erilaisten aineellisuuksien ja muiden elollisten olentojen osallisuus ihmisten maailmoissa. Jos ihmisten ja ei-ihmisten perustavanlaatuisuus suhteisuus otetaan tutkimuksen lähtökohdaksi eikä sen oletetuksi vastaukseksi, on mahdollista pohtia ja analysoida myös poliittisuutta ja valtasuhteita osana toimijaverkostoja, vaikka tämä kyseenalaistaakin yhteiskuntatutkimuksen ihmiskeskeisyyden.⁵¹

Uusmaterialistisiin feministisiin keskusteluihin ja omiin empirisiin tapaustutkimuksiini nojautuen olen esittänyt, että jännitteet siinä, miten ja mihin tarkoitukseen erilaisia elämäämme vaikuttavia aineellisia toimijoita käytetään, nostavat esille materiaalisuuden poliittisen ulottuvuuden. Aineelliset asiat, laitteet, artefaktit ja oliot, joiden kanssa elämme, konstituoivat ja ovat osallisia erilaisissa oikeudellisissa ja eettisissä kiistoissa ja kamppailuissa, kuten lainsäädäntötyössä tai julkisissa keskusteluissa, joiden kautta tutkija voi niitä jäljittää. Tämä on yhteiskunnallisten ilmiöiden *materiaalista politiikkaa*, joka on myös feministisen tutkimuksen kannalta oleellinen tarkastelukohde.⁵² Sosiologi Joanna Latimeria ja sosiaalipsykologi Daniel López Gómezia mukailien materiaalisuuden nostaminen esille on tapa tuoda näkyviin esimerkiksi tieteellisessä tiedontuotannossa ja teknologisissa käytännöissä hiljaa – tai toisinaan myös äänekkäästi – toteutuvien suhteiden politiikkaa.⁵³ Tarkastelemalla materiaalisuutta osana yhteiskunnallisia käytäntöjä voimme tarkastella sisällyttämisen ja ulossulkemisen mekanismeja, jotka saattaisivat muutoin jäädä huomaamatta.

Kohti käytännön tutkimuskohteita

Yhteiskunnallisessa muutoksessa on nähtävissä maailmanlaajuisia ilmiöitä ja trendejä, jotka suorastaan pakottavat kysymyksen materiaalisuudesta eteemme. Ilmastomuutos, lisääntymisteknologiat, ruokakriisit ja pandemiat ovat esimerkkejä ilmiöistä, joissa ihmiset muodostavat suhteita ympäristöönsä ja erilaisiin orgaa-

51 Barad 2007; Bennett 2010; Hird & Roberts 2011; Irni 2013; Meskus 2014.

52 Meskus 2018.

53 Latimer & López Gómez 2019.

nisiin, teknologisiin ja muihin aineellisiin asioihin. Ei siis ole mikään sattuma, että erityisesti ympäristötoimet ja ilmastonmuutos ovat saaneet yhteiskuntatutkijat kiinnittämään aiempaa enemmän huomiota toimijaverkostoteoreettisiin ja uusmaterialistisiin näkökulmiin ja käsitteellisiin työkaluihin. Tutkijat ovat rakentaneet tutkimusasetelmia, joissa kysytään esimerkiksi, miten kansalaiset käyttävät erilaisia aineellisia puitteita ja elinympäristöjä arkisessa elämässään, miten uusia aineellisia asioita otetaan osaksi arkea ja miten niitä pyritään muokkaamaan vaikkapa kestävämmän elämäntavan saavuttamiseksi. Usein tutkimuksissa selvitetään, miten aineelliset asiat myös vastustavat tai hankaloittavat ihmisten pyrkiä arjessa.⁵⁴

Ruumiillisuuden uusmaterialistinen tarkastelu on noussut tärkeäksi lähestymistavaksi, kun analysoidaan teknotieteellisen maailman historiallista muotoutumista ja arvioidaan sen mahdollisia piirteitä tulevaisuudessa. Ruumista muokkaavat teknologiat ja niiden vaikutukset normaaliuden, terveyden, sukupuolen ja sukulaisuuden ilmenemismuotoihin yhteiskunnassa kiinnostavat tutkimuksellisesti monia.⁵⁵ Uusmaterialistinen feministinen tutkimus on myös tarkastellut, miten ihmisen olemassaolo ja toiminta konstituoituu suhteessa biologisiin entiteetteihin, kuten bakteereihin, koe-eläimiin ja kotieläimiin.⁵⁶

Otetaan esimerkiksi IVF-teknologia eli koeputkihedelmoitys, joka muovaa paitsi henkilökohtaisia kokemuksia ja konkreettisia ruumiin prosesseja myös perheiden perustamisen käytäntöjä eri puolilla maailmaa. Koeputkihedelmoitys on yleistynyt käytäntö, jossa sukupuolitetut ruumiit muovautuvat suhteessa lääkäreihin ja hoitohenkilökuntaan mutta myös hoidoissa käytettyihin sulusoluihin, alkioihin, hormonivalmisteisiin ja muihin lääkkeisiin ja laboratoriolaitteisiin. Hedelmöityshoidoissa käyvät potilasinformantit ovat kertoneet yhteiskuntatutkijoille lääkkeistä ja teknologioista,

54 Esim. Lemke 2015; Marres 2009.

55 Esim. Irni ym. 2014; Michael & Rosengarten 2012.

56 Esim. Haraway 2008; Holmberg 2011; Huttunen ym. 2021.

niiden vaikutuksista ruumiin biologisiin prosesseihin ja tunne-elämän heilahteluihin sekä siitä, miten nämä ei-inhimilliset mutta läpeensä sosiaaliset tekijät ympäröivät ja säätelevät heidän jokapäiväistä elämäänsä. Kotona jääkaapissa odottavat hormonilääkkeet ja hedelmällisyysklinikon soluviljelykaapissa tai pakastimessa odottavat alkiot muovaavat näiden ihmisten ruumiita ja toimintaa heidän yrittäessään tulla raskaaksi ja saada lapsi.⁵⁷ Biologiset prosessit eivät määrää tai selitä suoraan sosiaalista toimintaa, vaan ovat sen kanssa yhteistoiminnallisia. Tämä biologian ja sosiaalisen keskinäinen rakentuminen näkyy esimerkiksi sukulaisuuden ja rodun kannalta ”so-pivimpien” suku- ja sukulaisten luovuttajien ja tarkoitettujen vanhempien yhteensovittamisessa⁵⁸ samoin kuin ”elinkelpoisimman” alkion tunnistamisessa ja valinnassa osana hoitokäytäntöjä⁵⁹.

Paikalliset käytännöt kytkeytyvät tässäkin esimerkissä kansallisiin ja ylikansallisiin käytäntöihin. Biolääketieteellisten teknologioiden avulla ruumiista voidaan irrottaa yhä pienempiä osasia, joita tutkitaan ja talletetaan myöhempää käyttöä varten. Usein niitä myös kuljetetaan pitkienkin välimatkojen päähän. Ruumiin osasten, kuten elinten, kudosten ja solujen irrottaminen, luovuttaminen, kierrättäminen ja vaihtaminen synnyttää uusia sosiaalisia suhteita ja valta-asetelmia⁶⁰, joissa varsinkin naisilta saadun reproduktiivisen kudoksen merkitys ja osallisuus on puhuttanut kriittisiä feministitutkijoita.⁶¹ Monia kiinnostaa tarkastella uusmaterialismin tarjoamien näkökulmien kautta, miten potilailta saatavaa solu- ja kudospainetta ”pankitetaan” klinikoilla ja biopankeissa Suomessa ja muissa maissa ja miten taloudelliset ja poliittiset tavoitteet muokkaavat näitä sosiomateriaalisia käytäntöjä.⁶² Kiinnostavaa on, että elämän prosesseihin liittyvä kaupallinen toiminta ja biolääketieteellinen tutkimus, johon kaupallistaminen nojaa, törmäävät hyvin usein enemmän-kuin-in-

57 Meskus 2014.

58 Homanen 2018.

59 Helosvuori 2018.

60 Cañada ym. 2015.

61 Cooper & Waldby 2014.

62 Jent 2017; Merleau-Ponty ym. 2018.

himillisten toimijoiden dynaamisuuteen ja hallitsemattomuuteen. Esimerkiksi kantasolujen käyttö uusissa hoitomuodoissa on osoittautunut odotettua haastavammaksi, sillä niitä on elävänä materiaalina vaikea saada kontrolloitua. Tämä tuottaa ongelmia paitsi käytännön lääkekehittelyssä myös sääntelytyössä, jonka pitäisi varmistaa, että uudet hoitomuodot ovat turvallisia ja tehokkaita.⁶³ Tällöin tutkijalle avautuu mahdollisuus analysoida materiaalisien politiikan eri ulottuvuuksia, kuten sitä, miten lainsäätäjät kiistelevät uusien biologisten lääkkeiden ja hoitomuotojen kategorisoinnista markkinointia varten tai käytettävyydestä potilasturvallisuuden kannalta.

Yhteiskunnalliset käytännöt ovat yhä selvemmin riippuvaisia siitä, millaiset aineellisuuden lajit hyväksytään mukaan näihin käytäntöihin. Erilaisten kudosten käyttö tutkimuksessa, kipulääkkeiden ja muiden lääkkeiden käyttö vanhustenhoidossa tai esimerkiksi lannoitteiden käyttö ruoantuotannossa edellyttävät materiaalisuoksien politisointia ja niistä päättämistä valtasuhteiden eri tasoilla. Uusmaterialistisella yhteiskuntatutkimuksella onkin nähdäkseni paljon annettavaa materiaalisien politiikan pohtimiseen.

Yhteenveto

Tämän luvun otsikko ”Uusmaterialismi ja sosiaalinen konstruktio-

nismi” viittaa siihen, että näiden nimekkeiden alle luettavilla eri lähestymistavoilla on eläviä kytköksiä keskenään. Kuten luvussa on käynyt ilmi, todellisuuden rakentumisen tarkastelu ja sitä koskeva teoretisointi on uusmaterialistisia tutkimuksia kannatteleva perusta. ”Sosiaalisen” rakentuminen on metodologinen lähtökohta, mutta myös empiirisen tutkimuksen konkreettinen kohde: Minkälaisien suhteiden kautta todellisuus (ilmiö, käytäntö, instituutio jne.) rakentuu? Miten erilaiset toimijat ilmaantuvat näihin rakentumisen suhteisiin? Miten nämä suhteet vakiintuvat ja muuttuvat? Minkälaisia tietomuotoja ja aineellisia asioita rakentumiseen osallistuu?

63 Meskus 2018.

Tämänkaltaiset kysymyksenasettelut tuottavat tutkimusasetelmia, joista on vaikea nähdä, painottuuko niissä enemmän tämän teoksen johdantoluvussa esitelty ontologinen vai episteeminen konstruktionismi.⁶⁴ Tutkimusasetelmien paikantaminen konstruktionismin kentälle kyseisten jaotteluiden nojalla ei nähdäkseni ole kovin tarkoituksenmukaista, sillä uusmaterialistinen tutkimus ponnistaa usein jaotteluiden keskeltä, episteemistä ja ontologista rakentumista rinnakkain ja yhdessä tarkastellen.

Olen esitellyt uusmaterialismi-käsitteen kautta tutkimussuuntauksia ja teoretisoinnin alueita, joiden parissa tutkitaan todellisuuden rakentumista eri näkökulmista, mutta aineellisia asioita, prosesseja ja toimijoita eksplisiittisesti mukaan ottaen. On syytä vielä korostaa, että uusmaterialismista inspiroituneen tutkimuksen tarkoituksena ei ole ihmisten kokemusten ja näkökulman häivyttäminen.⁶⁵ Sen sijaan tutkimusta ohjaa pohdinta, miten inhimillisiä käytäntöjä ja ilmiöitä voitaisiin ajatella ja tutkia ilman, että pidetään ihmistä poikkeuksellisena ja siten ainoana legitiiminä toimijana.⁶⁶ Materiaalisuuden huomioiminen ei siis tarkoita, ettei tutkimuksissa huomioitaisi ihmisten välistä vuorovaikutusta.

Olen toivoakseni pystynyt osoittamaan, että aineellisten asioiden ja ei-ihmisten perusteellisempi huomioiminen uusmaterialistisen ymmärryksen kautta ei tarkoita biologisten selitysmallien tai teknologisen determinismin vahvistumista yhteiskuntatutkimuksen parissa. Esimerkiksi biologisten entiteettien ja lääketieteellisten tekniikoiden tutkiminen sellaisina kuin niistä kerrotaan eletyissä, ruumiillistuneissa kokemuksissa ei tarkoita paluuta biologiseen reduktionismiin tai kritiikittömään teknologisen edistyksen korostamiseen. Se tarkoittaa pikemminkin paikallisissa olosuhteissa ilmenevien, moninaisten suhteiden kautta esiin piirtyvän sosiaalisen maailman teoretisointia ja empiiristä tutkimusta toimijuuden moninaisuuden näkökulmasta.

64 Niska ym. tässä teoksessa.

65 Esim. Hird & Roberts 2011.

66 Haraway 2016.

Uusmaterialistinen ajattelu tarjoaa sosiaalikonstruktionistiselle yhteiskuntatutkimukselle mahdollisuuksia etsiä tapoja toteuttaa empiirisiä tutkimusasetelmia, haastattelukysymyksiä, kyselylomakkeita, etnografista havainnointia ja muita tiedonkeruun muotoja, jotka tarttuvat rohkeasti ihmismaailman laajennettuun sosiaalisuuteen ja toimijuuden moninaisuuteen. Ihmiset puhuvat ei-ihmisten puolesta; tämä on myös uusmaterialistisen tutkimuksen lähtökoh- ta.⁶⁷ Se tarkoittaa, että kielellä on tärkeä asema sosiaalisen toiminnan ja vuorovaikutuksen aineellisten ulottuvuuksien tutkimuksessa. Toimijaverkostoissa ilmenee merkityksiä, intressejä ja tunteita, jotka kehkeytyvät ihmisten toimiessa ei-ihmisten kanssa. Tutkimus voi- kin ottaa tehtäväkseen kuvailla ja selittää, miten ihmiset ja ei-ihmiset muotoutuvat suhteessa toisiinsa empiirisissä konteksteissa.

Olen pyrkinyt myös osoittamaan, että materiaalisuuden esille nos- taminen ei tarkoita politiikan ja valtasuhteiden analyysistä luopumista, vaikka valtasuhteita teoretisoidaankin eri tavalla kuin esimerkiksi klas- sisisissa sosiologisissa teorioissa yhteiskuntarakenteista ja luokkasu- hteista. Poliitiikan ja valtasuhteiden kriittinen tarkastelu on ollut oleelli- nen juonne sosiaalisessa konstruktionismissa, eikä tästä ole luovuttu myöskään uusmaterialismin parissa.⁶⁸ Uusmaterialistinen konstrukti- onismi ei ole uhka vaan mahdollisuus – kulunutta ilmausta käyttäkseni – tarkastella, miten ihmisten ja muiden olentojen maailmat muotou- tuvat suhteessa toisiinsa ja mitä seurauksia tällä on yhteiskunnallisissa valtasuhteissa. Olen käyttänyt materiaalisen politiikan käsitettä ku- vaamaan aineellisuuden osallisuutta ja problematisointia yhteiskun- nallisissa käytännöissä. Uusmaterialistinen konstruktionismi tarjoaa tutkijoille mahdollisuuden pohtia eettisesti, poliittisesti, taloudellisesti ja sosiaalisesti tärkeitä kysymyksiä yhteiskunnallisesta muutoksesta ja mahdollisista tulevaisuuksista vähemmän ihmiskeskeisestä näkökul- masta. Tätä monet pitävät toivoa tuottavana lähestymistapana ihmisen toiminnasta johtuvien globaalien kriisien maailmassa.

67 Ks. myös Karhunmaa tässä teoksessa.

68 Ks. Bennett 2010.

- Uusmaterialistiset lähestymistavat haastavat kahta yleistä länsimaiseen filosofiaan pohjautuvaa perinnettä: ihmiskeskeisyyttä ja kielen keskeisyyttä.
- Tämä kritiikki on laajentanut katsantokantaa ja kohdistanut huomiota ennen kaikkea käytäntöihin ja ei-inhimillisiin toimijoihin.
- Vaikka jotkut uusmaterialistisia lähestymistapoja luottaneet tutkijat ovat kritisoineet sosiaalista konstruktionismia, voi uusmaterialismin nähdä tuovan jatkuvuutta sosiaaliselle konstruktionismille ja täydentävän sitä.